

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 64 (1979)
Heft: 13

Artikel: Tgi ei cumpetents?
Autor: Camartin, Iso
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-882379>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 01.04.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Tgi ei cumpetents?

da Iso Camartin

La historia dils plaids e lur significaziun ei in viadi en tiaras bandunadas e desiartas. Nus duvrein las expressiuns da nies lungatg quotidian cun gronda temerariadad. Quel che fida denton buca sulettamein al plaid dil mument sto serender alla tscherca da significaziuns satradas e tuorna cun surprisas. Jeu vi far entgins pass viaden en la historia dil plaid «cumpetenza». Buca mo dertgiras ed advocats, era las uniuns romontschas ein mulestadas da damondas da cumpetenza. Mia intenziun eis ei buca da trer sabias conclusiuns e far parada cun definiziuns stericas: jeu lessel silpli rehabilitar in plaid ed in problem che vegn il bia citaus e capius mo en siu senn stretg ed administrativ. Nos plaids han, sco il filosof Wittgenstein ha manegiau, in tscherchel da glisch tuorbla entuorn els, empau sco la glina. En quei revier denter stgir e clar ston ins serender cu il contact direct tschorventa memia zun!

Ilis Latins

El latin duvavan ins il plaid «competere» primarmein el senn da «vegnir ensemen» e «sentupar». Ins plidava da cumpetenza cu duas steilas sesanflavan en ina certa constellaziun, cu ellas securdavan. Quei ei ualti sorprendent: nus essan gie disai da capir cumpetenza buca sco ina tendenza d'anflar in l'auter, mobein ual el senn cuntrari: sco il dretg d'astgar separar. Quel che sesenta cumpetents decida e sedeporta senza risguard sin in auter, quasi solitariamein. Sia cumpetenza sebasas sin posiziun ni habilitads specialas. Il senn original latin cuntegn perquei ina biala cunzina: era quel che sesenta il pli cumpetents duess buca emblidar che sia segirtad presuppona enzatgei comunabel: ina voluntad da s'entupar e s'unir. Nua che quella maunca dat ei negina cumpetenza da decider e trafficar. Damonda: tenin nus Romontschs-buca bugen nusezs per cumpetents sin in camp, nua che la voluntad da s'entupar e sesanflar ei ualti scardalida?

Ilis giurists

Nossa capientscha da cumpetenza ei surtut influenzada da sia significaziun el dretg public. Sch'ins plaids leu d'in derschader ni d'in tribunal cumpetent sche manegian ins quel che ha tenor dretg l'autoridad da giudicar. Cunflicts e

malsegirtads sur da cumpetenzas giuridicas ein regulai el dretg processual. Il cumpetent ei pia quel che ei autorisau da decider.

Quella significaziun ei denton plitost giuvna. El dretg roman e canonic haveva il plaid aunc tut in auter diever. Ins plidava per exempel da «beneficiun competentiae» e manegiava cun quei il benefeci minimal che ins stueva schar a mintgin per che el possi viver undreivlamein. Il dretg canonic scheva per exempel ch'ins dueigi laschar ad in clerical ton sco el drovi «ad honestam sui sustentationem»: per sustener sesez honestiamein. In cert benefeci stueva pia restar en la cumpetenza dil singul per che el seigi buca sfurzaus da gudignar siu da viver en ina moda da dishonur.

Nus lein empunir vid quella significaziun il patratg che cumpetenza sa buca vegnir usurpada totalmein: ei dat in revier, el qual mintgin ha siu benefeci da cumpetenza, pia nua ch'el ei buca suttamess alla voluntad ed al giudicat d'in auter. Ei fa forsa buca donn da reponderar con tgunschamein las uniuns romontschas sesentan cumpetentas el subsummar il consentiment e la cumplaschientscha da tuts Romontschs en lur acziuns. Quei che ei bi e bien per in Romontsch duess esser fundau surtut en siu agen «benefeci da cumpetenza» e buca en ina cumpetenza prepotenta administrada d'ina uniun.

Ils biologs

Era en las scienziass naturalas plaidan ins da cumpetenza. Surtut da «cellas cumpetentas». Aschia sa ina cella dalla pial per exempel sedifferenziar e daventar ina cella d'in égl, sco tier rambots e raunas. Ella ei pia cumpetenta, habla, disponida da semidar e setransformar. Plinavon plaidan ins da cellas «immunologicamein cumpetentas», quei vul dir che ellas han la facultad da sedefender encunter inimitgs entras la producziun d'anticorps. Cumpetenza cellulara ei pia ina habilitad da reagir e rispunder adequatamein enteifer igl ambient, el qual ina cella sesanfla, entras adaptaziun ni entras defensiun. Ils immunologs – perscrutaders dallas battaglias che il tgierp sto gudignar ni sa spiarder encunter infecziuns permanentas da virus – pretendan: ina cella possi esser cumpetenta gia avon che ella seigi vegnida stimulada entras ina attacca jastra. Pia ina cumpetenza zuppada, mo tuttina pinada.

Cheu caztga ei da trer a nez per la damonda generala sur cumpetenza quei e tschei. Seregurdond vid la pial digl égl-rauna ston ins forsa introducir in patratg empau heretic: sco la pial sa daventar égl sil camp biologic sa forsa era quei che ei socialmein nizeivel en ina emprema fasa sco artadi primar semidar e surprender novas funcziuns. Forsa ei igl «esser in Romontsch» per beinenqualin ina disposiziun primara cumpetenta che sa denton setransformar. El maletg biologic: in «stan amfobic» che quel e tschel ha superau e brattau cun

ina nova fuorma da veta. Jeu sai che ins auda buca bugen quei, mo ei sto tuttina vegnir exprimiu: era egl esser in Romontsch schai la cumpetenzza da semidar e buca mo quella da restar sco ins ei. Encunter tutta ideologia ei igl esser in Romontsch era letga e premissa e buca mo sort e trument. En vesta a tontas biografias romontschas che demuossan ual quei svilup fuss ei iertg da surveser quella specia da cumpetenzza!

Da l'autra vart – e sco buna consolaziun – havein nus il maletg biologic dalla cumpetenzza da defensiun. Era quei ei in process fundamental per in saun organissem social. La cumpetenzza da defensiun ei integrada misteriusamein en nies esser, mo ella ei era carschida el mument che ella ha stuiu semiserar cun hostilitads exteriuras. En situaziuns da prighel ha il mecanissem da defensiun minoritara funcziunau nuota aschi mal. La damonda che resta ei naturalmein, schebein ei dat era en caussas da lungatg e cultura quella cumpetenzza zuppada, mo pinada, che vegn a reagir adequatamein el mument decisiv.

Ils sociologs

Jeu vi sursigliar il diever che ils psicologs ed ils linguists fan dil plaid cumpetenzza e terminar cun ina expressiun che il filosof e sociolog Habermas ha derasau e profundiu en la discussiun cuntemporana: la «cumpetenzza communicativa». Ei setracta d'ina teoria cumplicada e differenziada che selai buca explicar cun dus plaid. Cheu vi jeu retener mo in aspect impurtont: Habermas elaborescha ina pragmatica per stabilir e garantir consens denter ils interess, las normas e lur legitimaziun enteifer la societad. Quei tuna ed ei abstract. L'intenziun ei denton eminent pratica: Tgei fuormas da dialog sto ina societad sviluppada realisar per garantir a tut sias gruppaziuns ed a tut ses individuals la pusseivladad da cunvegnientscha? En tgei schai quella cumpetenzza communicativa che duei garantir in dialog, el qual ins sa stabilir quei che ei ver e fauls, bien e schliet? Quei ei segir buca damondas da pintga impurtonza. Il plascheivel vid quei diever dil plaid cumpetenzza ei che el significhescha danovamein in vegnir ensemen, secunvegnir e s'entupar, sco a sias uras tier ils Latins. La historia d'in plaid va denton buca mo en rudi. Ella ha fuorma da spirala e retuorna enrihida tier ina significaziun anteriura.

Per applicar cuortamein quella davosa nomenclatura savess ins sedumandar, tgei premissas che seigien necessarias per ina «cumpetenzza communicativa» en caussas romontschas, forsa specificamein per las diversas uniuns romontschas. Mia ferma perschasiun ei che cumpetenzza en fatgs culturals astga buca sebasar mo sin in statut, in tschentament ni ina tradiziun, mobein sto selegitimar en acziun permanenta denter ils members che portan ina uniun.

Leu nua ch'ina grupp ha piars sia relaziun cun la basa ei era la cumpetenza da representaziun stulida. *Nua ch'ei vegn mo administrau e decretau e buca pli creau e recreau ei cumpetenza mo fuorma senza cuntegn.* Ins sa buca selegitimar inaga per adina. Era legitimaziun ei pensum permanent. Quel che sefida mo sil status quo e survesa co la realitad surpassa quel en sparuns vegn a stuer far egls u baul ni tard.

Mo voluntad da consens vul buca dir che ins dueigi zuppentar e snegar ils conflicts. Cumpetenza comunicativa presuppona ual la habilitad da render ils conflicts transparents e cheutras era da surventscher in u l'auter. Cumpetenza comunicativa romontscha ei segir era ina dil fatg e dalla enconuschientscha, mo surtut ina dalla tenuta. Ina tala cumpetenza vegn buca acquistada e garantida cul di da naschientscha en tiara romontscha ni cugl uffeci en l'uniun romontscha. Ella nescha e senutrescha en ina tenuta aviarta ed explorativa, en giavischs spontans ed en ina mira vasta. Il center da tutta cumpetenza comunicativa ei la perschuasiun che dus ensemen seigien adina pli cumpetents che mo in. Co di il proverbii talian? In persuls ei mai bien, gnanc el paradis.